ICCROM
www.iccrom.org

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΜΑΡΙΑ ΜΕΡΤΖΑΝΗ

Η δουλειά του συντηρητή ξεπερνάει κατά πολύ τη συντήρηση

Σε νεαρή ηλικία έβρισκε συναρπαστική τη φύση και τα δημιουργήματά της. Αργότερα όμως βρήκε μια ιδανική για εκείνη συνθήκη που συνταίριαζε θεωρητικό υπόβαθρο και δεξιότητα και οδηγούσε σε ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα. Οι τότε σπουδές συντήρησης στην Ελλάδα οδηγούσαν νομοτελειακά στην απομάγευση. Έσπευσε να μαθητεύσει στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του Λονδίνου. Με τα δύο μεταπτυχιακά της εξασφάλισε τα προσόντα που απαιτούσε η διευθυντική θέση της στο Υπουργείο Πολιτισμού.

01
Η Μαρία Μερτζάνη στο κτήριο FAO των Ηνωμένων Εθνών στη Ρώμη, κατά τη διάρκεια της Γενικής Συνέλευσης του ICCROM το 2019.

Συνέντευξη στην Αγγελική Ροβάτσου

Η Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού ήξερε από νεαρή ηλικία τι θέλει και πώς θα το αποκτήσει. Πήρε πτυχίο από το Τμήμα Αρχαιολογικής Συντήρησης του UCL. Το 2002 ολοκλήρωσε το Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα (MSc) «Προστασία Μνημείων» στην κατεύθυνση Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης του Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Αργότερα θα προσθέσει κι άλλο βέλος στη φαρέτρα της: ένα δεύτερο Μεταπτυχιακό στη Δημόσια Πολιτική και Δημόσια Διοίκηση από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Το 2005 διορίστηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού έπειτα από γραπτό διαγωνισμό. Με τέτοια θεωρητική κατάρτιση η θέση της Προϊσταμένης που κατέκτησε από το 2014 σχεδόν την περίμενε.

—Πώς γεννήθηκε μέσα σας η επιθυμία να ασχοληθείτε με την αρχαιολογική συντήρηση;

Ως παιδί ήθελα να σπουδάσω γεωπονική. Με ενθουσίαζε η σχέση με τη φύση και η ιδέα της καλλιέργειας, της παραγωγής νέων δέντρων, φυτών ή καρπών. Ωστόσο ο πατέρας μου έκανε ό,τι ήταν δυνατό για να με αποθαρρύνει, θεωρώντας αφενός ότι η γεωπονική ήταν ένα καθαρά «ανδρικό» επάγγελμα και αφετέρου ότι εγώ ήμουν ένα παιδί της πόλης. Μεγαλώνοντας άρχισα να αποκτώ μια έφεση στις εφαρμοσμένες τέχνες. Στη Β΄ Λυκείου με μεγάλη επιμονή έπεισα την οικογένειά μου να δεχτεί να πάω στο Τεχνικό Λύκειο. Πήγα στη Σιβιτανίδειο Σχολή, όπου έμαθα ψηφιδωτό και βιτρό. Παράλληλα, μετά το σχολείο παρακολουθούσα μαθήματα κεραμικής και υφαντικής. Η αρχαιολογική συντήρηση ήρθε στη ζωή μου όταν πήρα στα χέρια μου το μηχανογραφικό δελτίο στην Γ΄ Λυκείου. Αμέσως κατάλαβα ότι ήταν αυτό που έψαχνα και δήλωσα τη σχολή συντήρησης του ΤΕΙ ως την πρώτη μου επιλογή. Η συντήρηση είναι μια επιστήμη που στηρίζεται σε θεωρητικό υπόβαθρο, αλλά απαιτεί δεξιότητα και οδηγεί σε ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα. Για μένα ήταν ο ιδανικός συνδυασμός. Δεν θα μπορούσα να ασχοληθώ με κάτι αποκλειστικά θεωρητικό, όπως η αρχαιολογία, όσο κι αν με συναρπάζει ως επιστήμη.

—Διαλέξατε για πρώτες σπουδές το Λονδίνο. Δεν βρίσκατε στην Ελλάδα αυτό που ψάχνατε ή σας ενέπνευσε ειδικά το University College London;

Ξεκίνησα τις σπουδές μου στην Αθήνα το 1985. Όπως είπα, η σχολή συντήρησης ήταν η πρώτη μου επιλογή, και πέρασα πρώτη στη σειρά εισαγωγής, στο νεοϊδρυθέν τότε τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης του ΤΕΙ Αθήνας. Κατά τη διάρκεια αυτών των πρώτων χρόνων της σχολής είχα την ευκαιρία να γνωρίσω τον Νίκο Μίνω, τον Δημήτρη Χαραλάμπους, τη Γεωργιάννα Μωραΐτου και τη Μαρίνα Λυκιαρδοπούλου. Αυτές οι τέσσερις προσωπικότητες είχαν ένα κοινό σημείο αναφοράς: το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας στο Λονδίνο. Οι συνθήκες των σπουδών στο ΤΕΙ τότε ήταν πολύ δύσκολες, με πολλές ελλείψεις σε υποδομές και σε εκπαιδευτικό προσωπικό. Η νεανική ορμή αρκετών σπουδαστών ήταν μεγάλη. Ορίσαμε μια επιτροπή αγώνα, οργανώσαμε δημόσιες συζητήσεις, συναντήσεις με την ηγεσία του Υπουργείου Πολιτισμού, τη Μελίνα Μερκούρη και τον Κώστα Αλαβάνο — η ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας δεν έκανε δεκτό το αίτημά μας για συνάντηση, οργανώθηκαν πορείες, δρώμενα και διαμαρτυρίες. Όταν πέρασε καιρός και οι αγώνες αυτοί παρέμεναν άκαρποι, διαπίστωσα ότι αυτό που είχα στο μυαλό μου ως σπουδές έπρεπε να το αναζητήσω αλλού. Έτσι, αποφάσισα να ακολουθήσω τον δρόμο των προτύπων μου και να ξεκινήσω τις σπουδές μου από την αρχή στο Λονδίνο.

Στο Λονδίνο βρέθηκα σε έναν άλλο κόσμο. Το επίπεδο ήταν υψηλό και το πρόγραμμα σπουδών εξαιρετικά απαιτητικό. Ήμασταν έξι άτομα στο έτος, δύο από την Αγγλία, οι άλλοι από τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Σουηδία και εγώ από την Ελλάδα. Γενικά η σχολή διαπνεόταν από ένα διεθνές πνεύμα· υπήρχαν λίγοι φοιτητές, αλλά από όλο τον κόσμο. Είχαμε ένα επί σειρά δεκαετιών δουλεμένο πρόγραμμα σπουδών, οργανωμένα

02
Στη Σαγαλασσό της Τουρκίας. Στο εργαστήριο της ανασκαφής του Καθολικού Πανεπιστημίου του Leuven υπό τη διεύθυνση του Marc Waelkens.

03
Μενόρκα. Επεμβάσεις συντήρησης του συνόλου από την Cova des Càrritx.

04
Πρώτες βοήθειες στην ανασκαφή. Σαγαλασσός, Καθολικό Πανεπιστήμιο του Leuven.

03

04

και εξοπλισμένα εργαστήρια, άσκηση σε πραγματικά αρχαιολογικά αντικείμενα, εξαιρετική βιβλιοθήκη και ερευνητικό εξοπλισμό. Όλα αυτά δημιουργούσαν ένα ρεαλιστικό επαγγελματικό περιβάλλον. Υπήρχε όμως επίσης μια ιδιαίτερη ισορροπία ανάμεσα στη θεωρία, τις γραπτές εργασίες και τις εργαστηριακές ασκήσεις, αλλά και ενδιάμεσα project εστιασμένα σε ειδικά θέματα. Ο μικρός αριθμός φοιτητών δημιουργούσε ένα «οικογενειακό κλίμα», μια στενή σχέση με τους καθηγητές μας και με τους φοιτητές των άλλων ετών, όπου η γνώση εμπεδωνόταν μέσα από τα πρακτικά παραδείγματα που μοιραζόμασταν στο εργαστήριο οι φοιτητές από όλα τα έτη, αλλά και μέσα από επιδείξεις, συζητήσεις μικρών ομάδων και ομαδικών εργασιών. Τα χρόνια των σπουδών ήταν από τα πιο συναρπαστικά και δημιουργικά χρόνια της ζωής μου. Με την καθηγήτριά μου και με τους συμφοιτητές μου, αν και μας χωρίζουν χιλιάδες χιλιόμετρα, είμαστε ακόμη σε επικοινωνία.

—Με τη Μαρίνα Λυκιαρδοπούλου είχαμε κάνει παλιότερα μια συνέντευξη, δημοσιευμένη στον ιστότοπο του περιοδικού μας. Και μας λέει πάντα ότι αυτή η συνέντευξη ήταν το έναυσμα για να γράψει το βιβλίο της! Εσάς σας μένει χρόνος για γράψιμο; Αφηγείστε πολύ ωραία.
Προσπαθώ να γράφω και να δημοσιεύω τακτικά. Είναι μια υποχρέωση που παγιώθηκε στην επαγγελματική μου πρακτική από το πανεπιστήμιο. Ήταν ένα κομμάτι της εκπαίδευσής μας στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας. Εκτιμώ ότι το κράτησα και το καλλιέργησα. Έχω μάλιστα δημοσιεύσει εργασίες σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων: ζητήματα δεοντολογίας, οργανικά υλικά, οργάνωση αποθηκών, ψηφιδωτά. Όμως, η θέση της Προϊσταμένης της Διεύθυνσης είναι απαιτητική κι έτσι ο προσωπικός μου χρόνος είναι περιορισμένος και πολύτιμος. Για να καταφέρω να γράψω, έχω μάθει να αξιοποιώ χρόνο που τον ανακαλύπτω, όπως για παράδειγμα πολύ νωρίς το πρωί ή ενώ βρίσκομαι στα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς. Η συγγραφή ενός βιβλίου είναι κάτι τελείως διαφορετικό, που προς το παρόν δεν είναι εφικτό με τις υποχρεώσεις και το πρόγραμμα που έχω.

—Αποκτήσατε δύο μεταπτυχιακά διπλώματα στην Προστασία Μνημείων και στη Δημόσια Πολιτική και Δημόσια Διοίκηση. Αυτό το δεύτερο προοιώνιζε μήπως το ενδιαφέρον σας για μια επιτελική θέση στο Υπουργείο Πολιτισμού;
Τα δύο μεταπτυχιακά μου απέχουν μεταξύ τους είκοσι χρόνια. Το πρώτο, στην Προστασία Μνημείων, με κατεύθυνση στα Υλικά και τις Επεμβάσεις Συντήρησης, το ολοκλήρωσα το 2002, στο Πολυτεχνείο. Συμπλήρωσε τις γνώσεις μου για τη διαχείριση της προστασίας των ιστάμενων μνημείων, έναν καινούριο κόσμο για εμένα αφού μέχρι τότε είχα ασχοληθεί κυρίως με αντικείμενα. Στο μεταπτυχιακό αυτό εστιάσαμε στα αίτια φθοράς και παθολογίας των μνημείων, ενώ είδαμε αναλυτικά τις ιδιότητες και τη συμπεριφορά των δομικών υλικών που έχουν χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή τους, όπως και τη μεθοδολογία και τις τεχνικές διάγνωσης και χαρτογράφησης της φθοράς, τις τεχνικές και τα υλικά συντήρησης, αλλά και τα κριτήρια και τις προδιαγραφές του σχεδιασμού των επεμβάσεων. Επίσης είχα την ευκαιρία να γνωρίσω ως καθηγητές τον Μανόλη Κορρέ, τον Θεόδωρο Σκουλικίδη αλλά και την Τόνια Μοροπούλου.

Το μεταπτυχιακό στη Δημόσια Πολιτική και Διοίκηση το ολοκλήρωσα το 2022, ενώ είχα αναλάβει τα καθήκοντά μου ως Προϊσταμένη της Διεύθυνσης. Η θέση αυτή προϋποθέτει μεν σφαιρική γνώση σε θέματα συντήρησης αντικειμένων και μνημείων, αλλά πρόκειται κυρίως για μια διοικητική θέση. Οπότε για μένα ήταν ζητούμενο να αποκτήσω περισσότερα εφόδια για να ανταποκριθώ στις προκλήσεις της. Το Οικονομικό Πανεπιστήμιο προσφέρει ένα πρόγραμμα υψηλής ποιότητας με γνώσεις και δεξιότητες γενικού υπόβαθρου, απαραίτητες στην αποδοτική διοίκηση.

Και στα δύο μεταπτυχιακά κύριο ρόλο είχε η στήριξη της οικογένειάς μου, των γονιών μου, του συζύγου μου και των παιδιών μου. Το πρώτο μεταπτυχιακό το έκανα όταν

και τα τρία μου παιδιά ήταν πολύ μικρά και το δεύτερο, όπως είπα, ενώ υπηρετούσα ως Προϊσταμένη. Αυτό σημαίνει ότι ο χρόνος και ο κόπος που δαπανήθηκε στις σπουδές αυτές αφαιρέθηκε από την οικογένειά μου.

—Τι είδους αντικείμενα έχετε συντηρήσει και ποιο είναι το αγαπημένο σας υλικό: λίθος, μέταλλο, πηλός, τοιχογραφία ή κάτι άλλο;
Η αλήθεια είναι ότι έχω εργαστεί σε μεγάλη ποικιλία αρχαιολογικών αλλά και εθνολογικών/λαογραφικών αντικειμένων. Έχω δουλέψει σε κεραμικά που αποτελούν τη βάση του επαγγέλματος, σε μετάλλινα αντικείμενα και νομίσματα, γυαλί, γλυπτά, αρχαιολογική τοιχογραφία, ψηφιδωτά. Αγαπημένα υλικά είναι τα οργανικά υλικά ή υλικά οργανικής προέλευσης όπως το ελεφαντόδοντο και το υγρό ξύλο, υλικά ιδιαιτέρως στριφνά και δύσκολα. Τις μεγαλύτερες προκλήσεις όσον αφορά τα αντικείμενα με τα οποία έχω ασχοληθεί τις παρουσίασε ο σπόγγος από τον Τάφο του Φίλιππου στη Βεργίνα, το αντικείμενο της πτυχιακής μου εργασίας. Ωστόσο, κάθε αντικείμενο είναι μοναδικό. Ακόμη και δύο αντικείμενα από το ίδιο υλικό θα εμφανίσουν διαφορετικά ζητήματα, αν για παράδειγμα το ένα είναι ένα αγγείο κατασκευασμένο από χονδρό πηλό με προσμίξεις και ψημένο σε ανοιχτή φωτιά και το άλλο ένα λεπτό terra sigillata. Όπως και ένα θραυσμένο μαρμάρινο γλυπτό έχει διαφορετικές ανάγκες από ένα λίθινο αγγείο. Ο συντηρητής οφείλει αρχικά να εντοπίσει τις ιδιαίτερες ανάγκες του, να αποκαλύψει τη μοναδική κάψουλα πληροφορίας που κάθε αντικείμενο περιέχει και στη συνέχεια να το καταστήσει σταθερό και αναγνώσιμο. Θα απαντούσα λοιπόν ότι αγαπημένα είναι τα αντικείμενα που σου θέτουν προβλήματα και σε αναγκάζουν να σκεφτείς και να δράσεις έξω από τη «ζώνη άνεσής» σου.

—Τι είναι ο σπόγγος από τον τάφο του Φιλίππου;
Ο σπόγγος από τον τάφο του Φιλίππου είναι ένα σπάνιο, ένα μοναδικό αντικείμενο. Είναι ένα σφουγγάρι που μαζί με έναν χάλκινο κάδο τοποθετήθηκαν —μαζί με τα άλλα κτερίσματα— στον τάφο. Μέχρι σήμερα είναι το μόνο σφουγγάρι που έχει αποκαλυφθεί σε αρχαιολογική ανασκαφή. Διατηρήθηκε σε πολύ καλή κατάσταση εξαιτίας του εξαιρετικά σταθερού περιβάλλοντος, ενδεχομένως από ένα χρονικό σημείο και μετά σε χαμηλά επίπεδα οξυγόνου και φυσικά εξαιτίας της εγγύτητάς του με τον χάλκινο κάδο. Οι σπόγγοι είναι απλοί, θαλάσσιοι ζωικοί οργανισμοί. Στην πτυχιακή μου εργασία μελέτησα την κατάστασή του μακροσκοπικά και μικροσκοπικά —κυρίως στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο— και προσπάθησα μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα αλλά και την πειραματική διαδικασία να καταλήξω στην κατάλληλη μεθοδολογία συντήρησής του. Ο τύπος του σπόγγου αναγνωρίστηκε και αναλύθηκε χημικά από τον David von Endt στο Smithsonian. Στη συνέχεια, έπειτα από τεχνητή γήρανση αντίστοιχου τύπου σπόγγου, εφάρμοσα τα περισσότερο κατάλληλα υλικά συντήρησης και αποτίμησα το αποτέλεσμά τους. Ήταν μια συναρπαστική δουλειά.

—Και ποια είναι η δουλειά ή οι δουλειές που έχουν μια ιδιαίτερη θέση στην καρδιά σας;
Η Διεύθυνση μάς δίνει το προνόμιο να δουλεύουμε σε κορυφαία αλλά και πολύ διαφορετικά μνημεία. Από το ταφικό μνημείο του Τύμβου Καστά και τη συλλογή του κτήματος στο Τατόι, μέχρι το ταπεινό εκκλησάκι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα στο Μενίδι. Κάθε έργο παρουσιάζει τις δικές του προκλήσεις και ιδιαιτερότητες, απαιτεί αφοσίωση και μεγάλη προσπάθεια από πολλούς ανθρώπους για να ολοκληρωθεί. Ωστόσο, η συντήρηση των τοιχογραφιών του Θεόφιλου από το «καλό δωμάτιο» της Οικίας Ζόλκου του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης ήταν μια δουλειά που με βεβαιότητα μπορώ να πω ότι είναι ιδιαίτερη για μένα. Όταν τις παραλάβαμε, οι τοιχογραφίες είχαν μετατραπεί σε 33 τελαρωμένους «πίνακες» και μετά τη συντήρησή τους επανήλθαν ως τοι-

05
Κόρινθος. Στο εργαστήριο συντήρησης της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών με τον Roberto Nardi.

05

ΕΝΑ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΗΡΗΤΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ ΕΙΝΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΜΟΝΑΧΙΚΗ. Η ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΙΚΡΟΣΚΟΠΙΟ.

06
Επίσκεψη στη Leptis Magna κατά τη διάρκεια του Εργαστηρίου TAIEX στη Λιβύη.

07
Συλλογή στοιχείων για την εκπόνηση της μελέτης στον Ι.Ν. Αγ. Νικολάου Μεσοποτάμου, στην Αλβανία με το Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων.

07

08
Στο γραφείο της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων.

09
Στα εργαστήρια συντήρησης της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων στην οδό Πειραιώς: Παραγωγή αντιγράφου υψηλής πιστότητας για την έκθεση «Αρχαϊκές Ελίτ».

χογραφίες. Υπήρχε καινοτομία στη σύλληψη της ιδέας για την επανασυντήρηση, πληρότητα στην τεκμηρίωση και την εκτέλεση, ενώ το τελικό αποτέλεσμα εκτιμώ ότι είναι εξαιρετικό. Θα έλεγα ότι ήταν από τα έργα που μας έκαναν να δράσουμε έξω από τη «ζώνη άνεσης». Σήμερα μπορεί κανείς να απολαύσει αποκαταστημένες τοιχογραφίες του Θεόφιλου στο νέο Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού.

—Πόσο μοναχική και πόσο συλλογική είναι η δουλειά σας; Και πόσο κρίσιμη είναι η καλή επαφή με τους συνεργάτες σας;

Ανάλογα τι εννοείτε «δουλειά μου». Ένα μέρος της δουλειάς του συντηρητή αρχαιολογικών αντικειμένων είναι αρκετά μοναχική. Η καλύτερή του παρέα είναι το μικροσκόπιο. Είναι οι ώρες που δαπανά με το αντικείμενο προκειμένου να αντιληφθεί τις ανάγκες του και να το κάνει σταθερό και αναγνώσιμο. Πριν φτάσει όμως το αντικείμενο στο εργαστήριο, έχει προηγηθεί η δουλειά στην ανασκαφή. Οι πρώτες βοήθειες και η απομάκρυνση αντικειμένων από την ανασκαφή. Ο εντοπισμός συνόλων κατά τη μελέτη. Η τεκμηρίωση και η καταγραφή. Όπως και μετά τις εργασίες συντήρησης, η έκθεση ή η αποθήκευση των αντικειμένων και η οργάνωση των αποθηκών. Ή ακόμα, η παρακολούθηση των συνθηκών έκθεσης. Σε κάθε στάδιο υπάρχει η ανάγκη της συνεργασίας με άλλους συντηρητές και κυρίως με πολλές άλλες ειδικότητες.

Η δουλειά του συντηρητή στον διάκοσμο των μνημείων είναι περισσότερο συλλογική. Εδώ η κλίμακα αλλάζει τα δεδομένα. Αρχικά, η εργασία στο ικρίωμα απαιτεί μια «κοινωνική οργάνωση». Και πάλι υπάρχουν οι ώρες της άμεσης σχέσης με το αντικείμενο, όμως το τελικό αποτέλεσμα τόσο του διακόσμου όσο και του μνημείου εν γένει είναι η σύνθεση της εργασίας πολλών ειδικοτήτων, και όχι μόνο συντηρητών. Αν δηλαδή στο μνημείο εκτελούνται και αναστηλωτικές εργασίες υπάρχουν πολλές παράλληλες δράσεις που πρέπει να συντονιστούν. Το αποτέλεσμα πρέπει να είναι ενιαίο, οπότε η συνεργασία και η οργάνωση έχουν καθοριστικό ρόλο.

Όμως θέλω να πω ότι η δουλειά του συντηρητή είναι πολλά περισσότερα από τη συντήρηση των αντικειμένων. Είναι η αναγνώριση και ο χαρακτηρισμός των υλικών συστατικών των αντικειμένων, η διάγνωση της παθολογίας και των μηχανισμών φθοράς τους, η σύνθεση και η δοκιμή νέων υλικών συντήρησης, η εφαρμογή νέων τεχνικών και οι νέες επεμβάσεις. Είναι η οργάνωση των αποθηκών, η συσκευασία για αποθήκευση ή για μεταφορά κατά τον δανεισμό για εκθέσεις, είναι η έκθεση και ο σχεδιασμός στηρίξεων και ειδικών κατασκευών, η διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών και η παρακολούθηση του μικροπεριβάλλοντος. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα για το κοινό, αλλά και τους νέους επαγγελματίες. Η εκτέλεση έργων είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο στη δουλειά μας: προκηρύξεις, αναθέσεις, διαγωνισμοί. Χρονοδιαγράμματα και προϋπολογισμοί. Είναι ακόμα η προσαρμογή στις νέες προκλήσεις, η τεχνητή νοημοσύνη, τα ψηφιακά εργαλεία, η κλιματική αλλαγή. Όλα αυτά είναι ταυτόχρονα μοναχικά και συλλογικά. Κανείς δεν προχωρά μόνος του, οπότε η συνεργασία είναι το μαγικό συστατικό, αλλά απαιτείται και η ατομική βελτίωση, η διαρκής ενημέρωση και η προσπάθεια.

Τώρα, η δική μου δουλειά έχει να κάνει με όλα αυτά μαζί. Ο προϊστάμενος της Διεύθυνσης συνεργάζεται με όλες τις υπηρεσίες των δύο Γενικών Διευθύνσεων της Γενικής Γραμματείας Πολιτισμού, αλλά και με τη Γενική Γραμματεία του Σύγχρονου Πολιτισμού. Φροντίζει να προετοιμάζονται και να σχεδιάζονται προγράμματα, να εγκρίνονται, να επιλέγεται η κατάλληλη πηγή χρηματοδότησης, να υλοποιούνται, να συντονίζονται και να υπάρχει ενημέρωση για αυτά προς κάθε κατεύθυνση. Υπάρχουν επίσης θέματα διεθνών σχέσεων, νομοθετικά, δεοντολογίας, κλαδικά, η οργάνωση συνεδρίων, ημερίδων, εκδόσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Για όλα αυτά φυσικά βασίζομαι στους συνεργάτες μου. Η δουλειά που παράγει η Διεύθυνση είναι η δουλειά των εργαζομένων της, όλων των ειδικοτήτων, όλων των βαθμίδων.

> **ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΠΡΟΧΩΡΑ ΜΟΝΟΣ ΤΟΥ, ΟΠΟΤΕ Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟ, ΑΛΛΑ ΑΠΑΙΤΕΙΤΑΙ ΚΑΙ Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ, ΔΙΑΡΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ.**

—Έχετε εργαστεί ανά την επικράτεια ή σε συγκεκριμένες περιοχές; Έχετε παρευρεθεί σε «ιδιαίτερα» περιστατικά, αστεία ή μη;
Στα χρόνια που εργάστηκα στο πεδίο είτε στην Ελλάδα, είτε στο εξωτερικό, έχω βρεθεί σε πολλά και διάφορα «ιδιαίτερα» περιστατικά. Αν θα διάλεγα ένα, θα ήταν στη Μινόρκα το 1994. Τότε δούλευα ως επιστημονικό προσωπικό στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του Λονδίνου, όταν ζητήθηκε βοήθεια στην ανάσυρση ενός ιδιότυπου συνόλου από σπήλαιο. Πέταξα Παρασκευή απόγευμα από το Λονδίνο στη Βαρκελώνη και από εκεί, νωρίς το πρωί Σαββάτου, στη Μινόρκα. Έπειτα από μια σύντομη ενημέρωση από ντόπιους αρχαιολόγους και αρκετή ώρα οδήγησης, φτάσαμε σε ένα φαράγγι, όπου μαζί με αυτούς που είχαν εντοπίσει το σπήλαιο και το σύνολο περάσαμε μέσα από μια τρύπα στο χώμα και μετά μέσα από σταλακτίτες και σταλαγμίτες σε έναν μικρό θάλαμο, όπου σε μια άκρη υπήρχε το σύνολο κάτω από μια πέτρα. Ένα σύνολο από πολλά διαφορετικά οστέινα και ξύλινα αντικείμενα, ορισμένα από τα οποία ήταν ιδιότυπα κλειστά δοχεία, γεμάτα με κομμένες τρίχες. Το είδος των αντικειμένων και η θέση του συνόλου στη σπηλιά σηματοδοτούσε ενδεχομένως μια τελετή ενηλικίωσης. Έπρεπε να σκεφτώ γρήγορα, να δουλέψω γρήγορα αλλά συστηματικά και να είμαι σίγουρη ότι τα αντικείμενα θα φτάσουν στο μουσείο ασφαλή. Δούλευα σε μια άβολη στάση υπό το φως των φακών. Στα μικρά διαλείμματα κλείναμε τους φακούς για να κάνουμε οικονομία. Χρειάστηκαν περίπου 12 ώρες για να απομακρυνθεί και να συσκευαστεί το σύνολο των αντικειμένων. Όταν κοντεύαμε να τελειώσουμε —γύρω στα μεσάνυχτα—, ήταν Σάββατο βράδυ, τους ρώτησα πού θα πάμε να διασκεδάσουμε μετά. Μετά την πρώτη τους αμηχανία, απάντησαν ότι υπάρχει στην πόλη μια πολύ ωραία ντισκοτέκ, η Cova, που σημαίνει σπηλιά. Η ένταση, η κούραση, οι ώρες που είχαμε περάσει συμπυκνώθηκαν σε δυνατά γέλια. Είχαμε μπροστά μας ακόμη αρκετές ώρες πεζοπορίας και οδήγησης μέχρι να αφήσουμε τα αντικείμενα στο μουσείο.

Η συντήρηση του συνόλου αυτού έχει δημοσιευτεί στο 8ο Συνέδριο της Ομάδας Υγρών Οργανικών Αρχαιολογικών Υλικών του ICOM.

—Ασφαλώς αυτό που επείγει πλέον είναι η προστασία των μνημείων από τις νέες κλιματολογικές συνθήκες. Εδώ το Τμήμα σας ασφαλώς πρωταγωνιστεί. Θα μπορούσατε να μας δώσετε κάποια παραδείγματα μνημείων; Πώς θα τα θωρακίσει η Συντήρηση;
Η κλιματική αλλαγή έχει συμβεί. Τα αποτελέσματα της αλόγιστης κατανάλωσης από τις αναπτυγμένες και εύπορες κοινωνίες είναι ορατά κάθε μέρα. Οι επιπτώσεις δεν είναι κοινωνικά δίκαιες και επιβαρύνουν ενδεχομένως αυτούς που δεν τις έχουν προκαλέσει. Η κλιματική αλλαγή απειλεί την πολιτιστική κληρονομιά, είτε πρόκειται για συλλογές είτε για μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους ή ιστορικούς τόπους. Κύριος πυλώνας προστασίας για εμάς είναι η συντήρηση κατά το δυνατό περισσότερων μνημείων. Έτσι, σε πρώτο επίπεδο, η ανάπτυξη της δράσης της Διεύθυνσης με εκτέλεση έργων σε όλη τη χώρα συμβάλλει στην προστασία και τη θωράκιση των μνημείων με τη βελτίωση της κατάστασής τους. Τα μνημεία που έχουν δεχτεί επεμβάσεις είναι περισσότερο ανθεκτικά στο περιβάλλον. Αυτό το διαπιστώσαμε στον αρχαϊκό ναό του Απόλλωνα στην Καρδίτσα, μετά την κακοκαιρία Daniel που άφησε πίσω της σημαντικές καταστροφές. Αν και πρόκειται για ένα εξαιρετικά ευπαθές λίθινο δομικό στοιχείο, το γεγονός ότι είχε δεχθεί επεμβάσεις λειτούργησε προστατευτικά κατά το φαινόμενο. Παράλληλα όμως βελτιώνεται και η γνώση μας στην πράξη ως προς τις ειδικές συνθήκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το κάθε μνημείο. Η σχέση μας με τους φορείς, την τοπική κοινωνία και το φυσικό περιβάλλον σε κάθε μνημείο και περιοχή βελτιώνει ουσιαστικά την επιχειρησιακή μας ετοιμότητα. Αντιλαμβάνεστε όμως ότι σε μια χώρα όπως η δική μας, είναι πρακτικά αδύνατο να συντηρήσουμε κάθε μνημείο. Οπότε ο σχεδιασμός μας αφορά στην κατανόηση του φαινομένου και στη συλλογή πληροφορίας. Το Υπουργείο

10
Κατά τη διάρκεια του προγράμματος RE-ORG Hellas στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού.

11
Στη Σεούλ της Νότιας Κορέας.

Πολιτισμού υλοποιεί σειρά από οριζόντιες δράσεις που συνεισφέρουν στη δημιουργία ενός πλαισίου θεσμικής προστασίας των μνημείων, μετριασμού των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και λήψης μέτρων για την αντιμετώπισή τους. Σε επίπεδο κεντρικού σχεδιασμού ολοκληρώνονται δύο έργα, με χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Η Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών υλοποιεί το έργο «Σχεδιασμός Εθνικής Στρατηγικής για την προσαρμογή της προστασίας των μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής». Η Διεύθυνση Συντήρησης σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος» υλοποιεί το έργο «Συστήματα καταγραφής και παρακολούθησης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στο μικροπεριβάλλον», το οποίο αφορά στην καταγραφή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών παραμέτρων του μικροκλίματος των μνημείων (υγρασία, θερμοκρασία, φως) αλλά και των μηχανισμών απόθεσης των ατμοσφαιρικών ρύπων, της βιολογικής προσβολής και των αλλοιώσεων που προκαλούν στην επιφάνειά τους. Στο πλαίσιο του έργου αναπτύσσεται διαλειτουργική πλατφόρμα για την ενσωμάτωση των στοιχείων που συλλέγονται με σκοπό τη διαχείριση εφαρμογών ιχνηλασιμότητας των μνημείων, δηλαδή παρακολούθησης και έγκαιρης ενημέρωσης για τον κίνδυνο φθοράς τους, ανάλογα με το δομικό υλικό και τον κλιματικό κίνδυνο. Παράλληλα, δημιουργούμε μια κινητή και λειτουργικά αυτόνομη μονάδα, ένα ειδικά διαμορφωμένο όχημα που κατά προτεραιότητα θα μας παρέχει τη δυνατότητα άμεσων σωστικών επεμβάσεων σε μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο και χρειάζονται επείγουσα φροντίδα. Η μονάδα αυτή εξοπλίζεται με διαγνωστικό εξοπλισμό, ώστε να είναι δυνατή η τεκμηρίωση και η μελέτη των μνημείων με μη καταστρεπτικές τεχνικές, ενώ θα υποστηρίζει και δράσεις εκπαίδευσης επαγγελματιών, κατοίκων και εθελοντών στο πλαίσιο της επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης της κοινότητας. Θα είναι δηλαδή δυνατή η τακτική παρουσία της στα μνημεία παρακολούθησης με διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων και ομιλιών για επαγγελματίες, με εργαστήρια και παιχνίδια για νέους και παιδιά και την προβολή καλών πρακτικών, ενισχύοντας τη συμμετοχή των επαγγελματιών στον πολιτισμό και του κοινού με σχετικό ενδιαφέρον στην προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. ■